

յընեւ զմեզ քաղցր և սրտաճմիկ երգերով, որք մեծ զուարճութիւն եղան սիրալիր սգուց, և երկնային լեզու մը լսեցուցին սրտից. չունէր նա Ռոսսինիի զարմանալի և մեծ զօրութիւնը, այլ իր հրազգած մեղեդիքն կը յայտնեն թէ ինչ աստիճանի խոր զգացմանց կարող էր հոգին: — Ուրիշ երաժշտութեան ծաւալող մ'եղաւ երգահանն Տոնիճեդդի. աւելի տաղանդաւոր քան թէ հանճարեղ, բայց բեղնաւոր և ընտրական, և թերեւ աւելի վարժ քան զՊելլինի յերաժշտական արուեստի և 'ի դաղտնիս ներդաշնակութեան. իր գործոց հրաշխարհ երկար տարիներ զմայլեցուց զաշխարհ: — Թատերական նշուագաց փառքը կը պահեն և Բալիկի, Մերգաւաւնդէ, Ռիլլի եղբարք, Գոլչիւս, Գորքոյու, և այլն: — Բարմայի փոքրիկ Պուսսեդդոյ քաղաքը ծնաւ և վերտի, որ մեծ դոլութեանց և մեծ պարսաւոյ ենթակայ եղաւ. ժամանակակիցք զրեթէ առանց կանխակալ տեսութեան չեն կրնար դատել և յարգել որ և է հանճար. և սակայն չի կըրնար ժխտուիլ որ թէ և քանի մը պակասութիւն ունենայ՝ սակայն վերտի հրնարեց նոր տեսակ մը թատերական երաժշտութեան, արդարեւ սրտառուչ, ճշմարիտ և իսկատիպ. այս բանիս վկայեն իրեն հայրենակիցքն ալ օտարք ալ: Ինքը ջանաց իտալական երգը ներդաշնակել գերմանական նուագարանաց. և թատերական արգասեաց քաջահմուտ ըլլալով՝ արժանացաւ կոչուելու երաժշտութեան Դիցիանոյ, իր ընտրած թատերերգները ճարտարապէս եղանակաւորելուն համար: Բայց այս բանիս համար շատ դժարութիւններ ալ ունեցաւ. և մեղի կ'երեւի թէ շատ զգուշալի է այս կերպիս հետեւին. վասն զի վախկայ ընկնալու 'ի սուտ և 'ի չափազանցութիւն, որով խանգարի երաժշտութիւնն, և իտալիա կրնայ իր մինչև հիմայ պահած պսակը կորուսանել:

Թատերական երգախօսութիւն (melodrame) թարգմանք ալ չպակսեցան իտալիա, որ Եւրոպիոյ զանազան կող-

մերը արուեստաւորներ խաւրած է: 1848ի յեղափոխութենէն առաջ իտալիա ստրկաբար երգոց և կաքաւուց զիցուհեաց երկրպագութիւն կ'ընէր, վատ ներով գանձեր՝ զոր կը զլանար գիտնոց և արուեստաւորաց. հիմայ որ իտալիա իր ազգային արժանապատուութիւնը ձեռք բերաւ՝ պէտք է մոռնայ այդ այլանդակ շռայլութիւնները, և արգարաշխ դատաստանի կանոնք օգնէ և խրախուսէ զգիտութիւն և զարուեստ. որք ազատութեան սրբազան կրակով ջեռեալ կրնան փառաւորապէս թրջել վերանալ. և մեր բնական բեղնաւոր երկիրն՝ միշտ պարծի որ ընծայեր է զՏանգէ, Մագգիաւելլի, Միքէլ-Անճելոյ, Ռափայէլ, Դասսոյ, Բեդրարգա, Պոգգաչիոյ, Արիոսդոյ և Գալիլէոս:

ՀԱՅԻ ՊԱՏԱՌԻ ՄԸ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

ՄԱՐԴ

ՆԱՄԱԿ ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴ ԵՐԿՐՈՐԴ

(Տէս Երէս 180:)

11. Երկկենցաղք:

Հետզհետէ աւելի կը հեռանանք: Ահա առիկ քեզի անանկ կենդանիք՝ որ զրեթէ կ'իսով չափ ձկունք են: Երկկենցաղք՝ երկու կենօք կ'ապրին, մէկովը ծովուն մէջ, որ բուն իրենց կեանքն է, վասն զի ծովը իրենց տարրն է. միւսովը ցամաքին վերայ, ուր սողալով կը բաւեն, վասն զի իրենց թաթերը հազիւ թէ ձեացած՝ լողակի պաշտօնը ընելու որոշեալ են, և ստորին թաթերնին ալ տափակ ձևով ու ձկան պոչի պէս՝ դէպ 'ի ետևնուն երկնցած են: Երկու սեռի կը բաժնեն զասոնք. 'ի փոկս և 'ի մորս: Առջինները ձկամք կը սնանին և ներ-

քին կազմութեամբ մսակերաց նման շինուած են, որոնց իսկ բոլոր ակռաներն ունին: Ասոնց մէկ քանի տեսակք՝ մեղի պէս 32 ակռայ ունին: Այլ Մորսին ծնօտը այնչափ կատարեալ շինուած չէ, հերձատամուկը գրեթէ բոլորովին պակաս են, գլխաւորապէս չափահաս անհատներուն վերայ, որ կ'երևայ թէ կանուխկեկ կը կորսնցնեն զանոնք. ինչպէս դու ալ քու կաթի ակռաներդ, միայն թէ այսու տարբերութեամբ որ այս կենդանւոյս բերնին մէջ ատոնք մէյ մըն ալ չեն բուսնիր: Անոր փոխարէն, վերին ծնօտին վերայ ունեցած երկու շնատամները, փղին ժանիքներէն ետքը՝ մինչև հիմայ մեղի ծանօթ եղած ներէն ամենէն երկայններն են: Երբեմն մինչև երկու ոտք երկայնութիւն կ'ունենան, և կորածն դէպ 'ի վար կ'երկընեն: Մորսը այս ակռաներուն պատճառաւ կրծողաց հերձատամանց փտանդին մէջ կ'ըլլար՝ երբ մաշեցընելու ենթակայ մը գտնէր, որով և բերնին մուտքն կը խափանուէր, եթէ ստորին ծամելիքին ծայրն այնպէս նեղնալով երկու շնատամուկը մէկ մէկէ բաժնող միջոցին մէջ չգար չըմտնէր, որով և ինչպէս պարզուտ մը կը ձևանայ, ուր ծնօտը ազատաբար կը շարժի: Սակայն կրնաս բմբռնել որ մորսը այդ նեղ անցքին մէջէն մեծ որսեր մտցնել չիկրնար: Ուստի և իր կերակուրը ծովային տունկեր են և գլխաւորապէս ժժմունքներ, որոնցմով կը սնանի. և իր աղօրիքները անանկ յարմար տրամադրեալ են որ կարենան ժժմունքները մանրել. կարճուկուռ գլաններ են այդ ատամուկը, և ինչպէս սանդիւտուր անկանին մէջ՝ այսպէս վերինները վարիններուն մէջ մտնելով կ'ազուցուին:

Մորսէն ետքը կարգը այլանդակ կենդանւոյ մը կու գայ, զոր կիտոսաց մէջ դասեր են. (որոնց վերայ հիմա պիտոր խօսինք, այլ լաւագոյն է երկկենցաղներէն չգատել. մէկ մը որ երկկենցաղ անուամբ մասնաւոր կարգ մը որոշած են, վասն զի ինքն ալ նմանապէս ցամաքէ կ'ելլէ կը սողայ: Այս կենդանին լամանդէն է, որ աւելի ձկան նմանու-

թիւն կը բերէ: Իր վերին անդամները բուն լողակ են, ծայրերնին ըղունդի պարզ հետքեր ունենալով. ստորին անդամ չունի, և իր մարմինն որ բոլորովին կըլոր է՝ թիակի ձև ունեցող լողակ պոչով մը կը վերջանայ: Լամանդէնը խոտերով կը սնանի. մեծ գետերուն բերանը կ'ապրի, որոնց մէջէն ստէպ շատ դէպ 'ի վեր յառաջ կը քալէ, երկու կողմի փունքներէն իր ճարակը քաղելով: Կերպով մը ձիագետիին ու մեծ թանձրամորթից եղբայրակից մըն է, որոնց կը մերձենայ իր ներքին կազմութեամբը և մասնաւորապէս իր աղօրեաց շէնքովը. անանկ որ Պարոն տը Պլէնվիլ առաջարկեր էր զինքն փղաց կարգը դասելու. այլ շիտակն ըսելու համար, ինչպէս անկանոն փիղ՝ Գիւվիէ շատ աղէկ դասեր էր զփոկ մսակերաց մէջ, կատուին՝ որուն ընչացքն իսկ ունի, և շանն իսկ՝ քով զնելով, որուն գլխուն նման ունի: Բնապատմին արուեստը շատ դժուարին է երբեմն, կը տեսնես, և որովհետեւ սոր վերայ խօսք կ'ընենք, չեմ կրնար զանց ընել քեզի ըսելու թէ այդ լամանդէնը, որ այնքան կողմանց կը պատկանի, ըստ իրաւանց գերաբնից հոշակաւոր կարգին մէջ մտնելու էր, թէպէտ և երևոյթով երկու կողմանէ երկնցած մեծ տակառի մը նմանութիւնն ունի: Նաև կրծողը վերայ ստինք ալ ունի, ինչպէս կապիկն ու մարդը. և եթէ լինենէոս այդպիսի անպատեհ ազգակցութենէ մը խրտեր է, հին նաւորգը ոչ այնքան դժկամակութիւն զգալ երեւցուցեր են: Տեսնելով հեռուանց թէ ինչպէս այս կենդանիք ալեաց վերայ պարախաղաց կ'ըլլային, մարմնոյն վերին մասը շիտակ ջրէն դուրս բռնելով, նաւաստիք, որոց աչքը ոչ միայն այնքան խտրող չէ այլ և հրաշալւոյն իսկ ըղձակաթ են, նորատեսակ մարդակերպ արարածներ կարծեր են. և ահա ասկէ ծագում առեր են ծովային կանանց և յուշկապարկաց պատմութիւններն, որ Հոմերոսի ժամանակէն 'ի վեր կը պատմուէին, և որոնց աւանդութիւնը դեռ ևս ծովափնեայ բնակչաց քով բոլոր-

վին չիջեալ չեն։ Մարդէս ցկէտ շրջան
ընել փղէն անցնելով, բաւական ճամ-
բայ ընել ըսել է, երբ ըստ ամբողջու-
թեան ուրիշ բան չէ՝ եթէ ոչ մեծ տա-
կառ մը երկկենցաղ իւղ, և ասկէ կըր-
նաս հասկընալ որ կենդանեաց դասա-
ւորութիւնը միշտ գիւրին չէ։

12. Կիտոսք։

Կիտոսք՝ պալենայք են. բայց եթէ
ինծի հարցուցած ըլլային, ասով և նախ-
ընթացովը մէկ կարգ մը միայն շինե-
լու էին՝ ինչ և իցէ անուամբ։ Եւ յի-
րաւի, փոկէն հեշտեալ պալենային կ'ելլը-
ցուի՝ մորսէն ու լամանդէնէն անցնելով,
որ յայտնի կերպով զանոնք մէկմէկու
կը կապեն, և հանդերձ սննդեան տար-
բերութեամբը՝ ամբողջապէս առնելով,
իրապէս մի միայն ցեղ է, պարկաւորաց
նման։ Սակայն շատ ուշ հասեր ենք,
պզտիկ դու, և չենք կրնար պահանջել
երկուքս՝ որ դպրատանց մէջ սորվեցու-
ցածը փոխեն։

Ստոյգ որ այս քեզի զարմանք կը-
բերէ, թէ պալենայն ձուկ մը չէ, և շատ
իրաւունք ունիս զարմանալու։ Պալե-
նայն Դադուին նմանութիւն մը կը բե-
րէ. ներսանց կատարելագործեալ ձուկ
մըն է։ Այս ահագին զանգուածին ներ-
քինքը, ըստ ամբողջութեան, կատա-
րեալ աւազամկան ներքին կազմու-
թեանը կը նմանին. և երբ ձկանց վերայ
խօսելու ըլլանք, կարենաս պիտի գա-
ղափար մը ստանալ թէ այս բանով ինչ
մեծ միջոց կը ձգի պալենային և անոր
ովկիանոսի հայրենակցաց մէջ։

Մեզի վերաբերեալ բանին նայելով,
գլխաւոր տարբերութիւնը շնչառու-
թեան մէջն է։ Կիտոսք մեզի պէս կը
շնչեն, և օդը ծծելու համար բռնադա-
տեալ են ջրին երեսը գալու, մինչդեռ
ձկունք մասնաւոր կազմարան մ'ունին,
զոր հիմա քեզի կ'ուզեմ մեկնել, որով
կարող են ջրին մէջ շնչելու։ Կիտոսն
իր ձկան վիճակին մէջ զուրկ է այդպի-
սի առաւելութենէ մը. սակայն և այն.

պէս բոլոր կաթնտուաց մէջէն ինքն է
որ ամենէն աւելի երկայն ատեն կրնայ
ջրին տակը դիմանալ։ Ի մեզ, օրինակի
համար, ամենէն քաջ ծանօթ սուզակ-
ները, անոնք որ ծովուն խորը մարգար,
տաբեր ոստրէին խնդիր կ'երթան, հա-
զիւ թէ երկու վայրկեան կրնան ջրի
տակ դիմանալ. և այն կարճ ժամանա-
կին ատենը, գլխուն երակները, որոնց
արիւնն ալ շիկրնար թոքոց մէջ վերա-
դառնալ, որովհետեւ բռնի անդործ են,
այնպէս լեցուելով կ'ուռին, որ շատ
անգամ լողորդը երբ նորէն ջրին երեսը
կ'ելլէ՝ քթէն և ականջներէն արիւն կը
վազցընէ։ Կիտոսք կէս ժամէ աւելի կրնան
ջրին տակը մնալ առանց ամենեւին ան-
կութիւն մը կրելու, և Պռէշէ, մեր բնա-
պատմից ամենէն հռչակաւորներէն մէ-
կը, բաւական համոզիչ մեկնութիւն
մը տուեր է այդ զարմանալի յատկու-
թեանը։ Կիտոսի մը վերայ անդամահա-
տական քննութիւններ ընելով, ողնա-
յարին երկայնութեամբը հաստ երակ-
ներու մեծ ցանցահիւս մը գտեր է, որ
միւս կաթնտուաց վերայ չկայ. իրեն
երեցեր է թէ այս երակաց ցանցահիւսն
որոշեալ է իբր պատասպարան ծառայե-
լու արեան, ցորչափ կենդանին ջրին
տակը ընկղմած կը մնայ։ Ըստ իրեն,
ասոնք իբր ընդունարան մ'են, ուր հա-
ղորդիչ անօթոց մէջէն հոսելով կը լե-
ցուի այն ատեն գլխին և կարևոր գոր-
ծարանաց աւելորդ արիւնը, և հոն դիւ-
րաւ կրնայ լեցուիլ և ուռիլ, առանց ա-
մենեւին վտանգի մէջ դնելու ճարպին ան-
գործ խաւը՝ որուն հետ միացած է.
անկէց արիւնն դէպ 'ի թոքերը կը նե-
տուի, երբ կենդանին օդը վերադառ-
նալով անոնց խաղը կը վերանորոգէ։
Սակայն այս ալ ըսելու է թէ այս ամե-
նը նուազ գործունեայ կեանք մը կը
պահանջեն քան թէ բոլոր միւս ցամա-
քային կաթնտուաց կեանքը, այս ինքն
համեմատաբար նուազ թթուածնի
գործածութիւն. վասն զի կրնայ ըլլալ
որ քեզի կոնսկիդ երկայնութեամբը
ամենէն գեղեցիկ երակային արեան
ընդունարանը տրուի, բայց և այնպէս

ամենեւին կարող չես կրնար՝ ըլլալ կէս
ժամ առանց շնչելու մնալ :

Կիտոսաց մարտողութեան կազմարա-
նին վերայ ուրիշ մասնաւոր տարբերու-
թիւն մը չտեսնուիր, բայց եթէ բերնին
մէջ, որ ինչպէս գիտես, կենդանեաց վե-
ջայ էապէս տարբերող կէտն է :

Նախ լեզուն է որ արտաքոյ կարգի
երևոյթ մ'ունի : Ստուգադոյն ըսելու
համար, ոչ թէ լեզու մըն է, հապա խո-
շոր գորգ մը որ բերնին յատակը կը պա-
տէ, և ամենեւին և ոչ նմանութեան
հետք ունի այն դիւրաշարժ ու փափ-
կասուն դռնապանին հետ՝ որ քեզի այն-
չափ ծառայութիւն կ'ընէ : Երևակայէ
թանձր ու կակուղ զանգուած մը բոլոր
ճարպով լեցուցած կոխած, և բռնի ան-
շարժ, որովհետեւ բոլոր երկայնու-
թեամբ բերնին յատակին վերայ կ'պած
է, և այսպէս զաղափար մը կ'ունենաս
այդ օտարաշէն լեզուին, որ պալենային՝
Կիտոսաց մէջէն մեծագոյնին վերայ՝
մինչև քսանըհինգ ոտք երկայնութիւն
կ'ունենայ և տասուերկու լայնք, ուս-
կից՝ պալենայի որսորդք հինգ տակա-
ռաչափ իւր կը հանեն : Կը տեսնես որ
ասիկայ մեղմէ ալ աւելի հեռի է՝ քան
այն մեծ թեւն որ միջնակերին իբր լե-
զու կը ծառայէ, և կ'ըմբռնես թէ մեր
երկրէն դուրս կ'ելլենք :

Բայց ատամանց նկատմամբ տխուր
լուր մ'ունիմք քեզի ծանուցանելու : Ա՛լ
հերձատամանց, չնատամանց և աղօ-
րեաց վրայ խօսքերնիս լմնցուցինք,
այն ազնիւ գործեաց, կ'ըսեմ, որոնց
պատմութիւնը այնչափ զբաղեցուց
զմեզ. ալ ասկէ ետքը մինչև ցվերջը
վրանին խօսք պիտի չլսես : Կիտոսին՝
ինչպէս լեզուն լեզու չէ, այսպէս ալ
ակուաները ակուայ չեն. զամի պէս բան
մ'են ծնօտին մէջ կարգով տնկուած,
որ միայն որսը արգելելու կը ծառայեն,
և ոչ զնոյնը ծամելու. ուստի և բոլոր
այն պատրաստութիւններէն՝ որ քու
հացի պատառդ կրեր է՝ պզտի աղջիկ
մը փոխուելէն յառաջ, ահաւասիկ մէկ
մ'որ անյայտ կ'ըլլայ. այսինքն ծաղրու-

մը : Կիտոսը իրենց ուտելիքներն առանց
ծամելու կը կլեն :

Սակայն այդ ատամունքն ալ որ ծա-
մելու չեն դար, ամենուն յատուկ չեն :
Դիփինք և մարսուինք, նաւաստոյն
հաւատարիմ ընկերք, որուն զբօսանքն
են ամեն ծովուց մէջ, նաւուն չորսդին
խաղալովնին, մի միայն են որ երկու
ծնօտից վերայ ալ ունին : Ասոնք կար-
գիս փոքրագոյն են թականերն են, և սո-
վորաբար վեցէն տասը ոտք երկայնու-
թիւն կ'ունենան : Գաշալոն, ահագին
մեծութեամբ Կիտոսը՝ որ հասակին եր-
կայնութեամբ կրնայ պալենային հետ
պայքար գալ, և որուն միայն գլուխը
գրեթէ մարմնոյն կէսն է, միայն ստո-
րին ծամելիքին վերայ ակուայ ունի :
Այս ծամելիքն, որուն երկու ճիւղը
միայն կիսով չափ մէկմէկու հետ յա-
րեալ են, որ և այս նոր տարբերութիւն մըն
է, զոր աւելի որոշ կերպով նշանակած
գտնենք պիտի ձկանց վերայ, այս ծնօտն
ըսեմ, այնպէս անհամեմատ է այն հսկայ
զլխուն հետ՝ որ գրեթէ կը կորսուի ու
կը նմանի պզտի տախտակի մը՝ որ խո-
շոր քառակուսի զանգուածի մը տակ
մտուցած ըլլայ : Ա՛յլ և իր այնպիսի
վիճակովը հանդերձ դեռ ևս շատ պա-
տուական ակուաներ ունի, որոնցմէ ո-
մանք մինչև երկու լիտր ալ կը կշռեն.
ասոնցմով Գաշալոն, որ վերջի աստի-
ճանի վայրագ է, ինչ որ իրեն մօտե-
նայ՝ կտոր կտոր կ'ընէ, մինչև շատ ան-
գամ նաև ձկնորսաց նաւակները կը
ջախջախէ, որ այսպիսի վտանգաւոր որ-
սորդութե մը ետեւէ կ'ըլլան : Մասնա-
ւոր տրամադրութեան մը պատճառաւ,
որուն մէկ հատիկ օրինակը ասոր վե-
րայ կը տեսնուի, իր ակուաներուն իւրա-
քանչիւրին՝ վերին ծնօտին վերայ մէկ-
մէկ խորշ կը համապատասխանէ, որոնց
մէջ կ'երթան կ'ազուցուին. և այնպէս
հրէշաւոր կենդանոյն որկորին զոյգ մը
ազցան կը ձևացնեն՝ որ կենդանական
ազգին ամենէն ահեղն է : Այս կարգիս
ուրիշ մէկ հետաքրքրական բան մըն
ալ նարվալին ատամն է. չափաւոր հա-
մեստ կենդանի մը, որ ոչ երբեք քսան

ոտքէ աւելի երկայն կ'ըլլայ: Ատամն ըսի, որովհետեւ սովորաբար մէկ մը միայն ունի, կլոր, սրածայր, ոլորտաձեւ ակօսաբեկ եղած ակռայ մը, որուն երկայնութիւնը վեցէն մինչեւ տասը ոտք կ'ըլլայ, և վերին ծնօտին ծայրէն ելլելով տէգի մը պէս շիտակ դէպ յառաջ կը տնկուի: Ծնօտին ծայրը երկու ատամնակապիճք կան, որոնց իւրաքանչիւրն իր բողբոջն ունի. սակայն աւելի յաճախ ձախակողմեան բողբոջն է միայն որ կը ծլի. միւսն իր ատամնակապճին մէջ թմրած կը մնայ, և դեռ չարթնցած փղփղորդ գալով կը խղղէ: Այս երկայն տէգին ետեւը, որ ինչպէս փղին ժանիքին նման մարմնոյն բոլոր փղփղորդ իւրեն կը քաշէ, բոլորովին անզէն ծամելիք մը կայ. անանկ որ այդ փառաւոր պատերազմական զէնքին տէրը, որ չիկրնար նոյնը ինչ և իցէ աննշական գործի ծառայեցնել, ստիպուած է պզտի ձկներով ու կակղամիս կենդանիներով կերակրուելու: Բայց դեռ ևս այդ կենդանեաց վերայ խօսք չենք ըրած, այլ և այնպէս եթէ երբեք խղունջ ու լորտնուկ տեսեր ես, գիտես թէ ինչ են:

Այդ ողորմելի սնունդը նաև պալէնայի վիճակեալ է, այն ծովուց հսկային, որու բերնին մուտքը մինչև քսան ոտք բացուածքով կ'ընդարձակի: Ժէօֆրուա Սէնդ Իլէր անխօնջելի երկասիրութեամբ խնդրելով այն նմանութեան կէտերը գտնել՝ որ երևոյթով ամենէն աննման կենդանիները մէկմէկու հետ կը շաղկապեն, մատաղահասակ պալէնայի մը ստորին ծամելեաց վերայ ատամանց հետքեր գտաւ, որ բընութե յետին ճիգ մը կը նշանակէր, անոնց վերայ ալ իր կաթնտուաց ծամելիքներուն սովոր պաշտօնը լրացնելու. սակայն նման նարվալին աջակողմեան ակռային, այս ունայն փորձերը վաղ ընդ փոյթ ոսկրին հիւսուածքին մէջ կեղևապատ կ'անհետանան, և այսպէս պալէնայն մեղի բուն անատամն կենդանոյ մը երևոյթը կ'ընծայէ, միջնակերին քովը դասելու 'ի դէպ, եթէ մէկը կը համարձակի: Եւ կան յիրաւի որ

այդ բանը ընելու համարձակեր են, սակայն ատոր վերայ զարմանալու չես հիմա: Գիտուն մը որ դասակարգելու կը զբաղի՝ անգույթ է երբ խեղճ կենդանիք կոկորդէն կամ թաթէն ըմբռնած է. ունայն տեղ բողբոջ կը բառնան իրենց մարմնոյն մնացածովը այն դամին դէմ՝ որով զիրենք կը բեւեռեն: Եթէ ամենուն մօրիկ ընել ուղէին, ալ մէկ մըն ալ դասակարգելու միջոց չէր մնար:

Պալէնային զառնալով, բնութիւնը անոր ծամելեաց երկու կողմը, 'ի փոխարէն ատամանց՝ զոր չէ կրցած տալ, կաթնտուաց բերաններուն ամենէն արտաքոյ կարգի կազմարանը տուեր է իրեն: Դու ալ արդէն կըրճկալ մը կը կրես, և բաւականապէս գիտես թէ պալէնա ըսուածն ինչ է: Անունը չատաղէկ յարմարցուցած է, վասն զի այդ սև ու դիւրաթեք թիթեղներն որ այնպէս նազիկ կերպով մարմինդ կը սեղմեն, նախ հէշաւոր պալէնայի մը ծնօտին վերայ տնկուած, Բեռնին կամ Աւստրալիոյ ծովերը սկսեր են պտրտիլ: Վերի ծնօտին երկու կողմէն, քիմբը պատող թաղանթին մէջէն մեծ եղջերային թիթեղներ կը ծնանին. որոնց մէջ տեղիները, ութէն մինչև տասը ոտք երկայնութիւն ունին, (քսանուհինգ ոտք մեծութեամբ ալ տեսնուած են), այլ դէպ 'ի երկու ծայրերը երթալով կը կարճին: Ատոնք պալէնային մօրուք ըսուածներն են, զորոնք մարդկային արուեստը հազարումէկ կերպով կ'օգտեցնէ. և զարմանաս պիտի լսելով որ երբեմն մինչև ութ և նաև ինն հարիւր հատ ալ կը համրուին բերնին իւրաքանչիւր կողմը: Երևակայէ թէ որչափ կըրճկալ կրնան շինուիլ միայն մէկ պալէնայի մօրուսներէն: Իրաւ է որ 'ի սկզբբան այդ վախճանին որոշեալ չէին: Մօրուքներուն վերի ծայրէն ու եզերքներէն՝ առաձգական թելերն ուսկից կը բաղկանան՝ թիթղան ամբողջութեանէն կը բաժնուին, և ինչպէս մաղի փունջեր բերնէն դուրս կը կախուին: Երբ պալէնայն ճաշ ընել կ'ուղէ, իր մօրուքը ջրին երեսը կը տարածէ, որոնց

Ներաթելներուն մէջ հազարաւոր մանր ծովային կենդանիք, որ այդ հսկայ զանգուածը սնուցանելու պատուոյն որոշեալ են՝ կու գտնել կռուին: Յանկարծ, երբ բոլոր խումբը կատարեալ է, այն հսկայն իր կոկորդը մեծ մը կը բանայ, և ինչպէս վիհ մը ըլլար, ծովուն ջուրը, մէջը կը գահավիժի, հետը կրելով բոլոր այն պզտի անխոհեմներն, որ ալ բոլորովին անհետ կ'ըլլան: Միայն, որովհետեւ այս կերպ կերակրով պալէնային ստամոքսը, որչափ ալ մեծ ըլլայ, ջրով բոլորովին կը լցուէր, իրեն մասնաւոր կազմարան մը տրուած է, որու միջոցաւ այդ անպատշաճութենէ ազատ կ'ըլլայ: Բոլոր աւելորդ հեղանիւթը կուկորդէն նետուելով, որայի մը նման տասնուհինգէն մինչև քսան ոտք բարձրութեամբ դուրս կը նետուի ռնգունքներէն, որ անմիջապէս գլխուն դադաթը կը գտնուին: Ասիկայ բոլոր կիտոսաց հասարակ մասնաւորութիւն մըն է, ուսկից փչողը անունը կ'առնուն, որովհետեւ այդ զօրաւոր շնչին պատճառաւ է որ այդ հսկայածէ ջրի սիւնակները օդուն մէջ կ'արձրկեն. սակայն այդ ձիրքը նուազ կերպով ունին փոքրագոյն կիտոսք, ինչպէս դրիինք ու մարսուինք: Ասոնք ջուրը որայի պէս սիւնակով չեն ցատքեցներ, այլ ընդհակառակն հանդարտօրէն ռնգանց մէջէն անցնելով եղերքներէն վար կը հոսեն:

Կը յուսամ, սիրուն պզտիկ, որ հոս տեղուանքնորութեանց կը հանդիպինք, և մեր մեքենային կերպարանքը ըստոյդ կերպով փոփոխուիլ կը սկսի: Արդէն ըսեր եմ՝ քեզի, թէ կաթընտուաց աշխարհին ծայրերն ենք: Երբ դադուին հետ զբաղած էինք, ալ մեզի քայլ մը կը մնար ընել սողնոց հասնելու համար. և հոս ուրիշ բան չունինք ընելու՝ բայց եթէ ոտքերնիս երկնցնել ձկանց մէջ մտնելու համար: Սակայն հարկ է նախ թռչունները տեսնալ, որ շատ աւելի բարձրագոյն կենդանիք են, և ճշդիւ իսկ կաթնտու կենդանեաց կարգ մը ունինք՝ որ այս կողմի իբր անցք կը ծառայէ:

Ասոնք երկուք են, և երկուքն ալ Աւստրալիոյ ծնունդը, բնական պատմութեան արտաքոյ կարգի երկիրը. և միայն վաթսուն տարիէ 'ի վեր է որ Եւրոպիոյ գիտունք ծանօթացեր են անոնց: Երկուքին մէջէն ամենէն աւելի օտարերևոյթը հաւակտուցն է, ինչու որ բերանը ճշտիւ բադի մը կտուցքին կը նմանի, կտուց եղջերեայ. իր կարծ թաթեւը կողմնակի ինկած՝ թաղանթ մը ունին որ մատուրները տակէն մէկմէկու կը զօդէ և անոնց ծայրերէն շատ դուրս կ'երկընայ. անանկ որ երևոյթով կարծես թէ փոկին լուղակաց և ջրային թռչնոց մաշկապատ ոտից մէջ տեղը կը բռնեն: Պլումենպախ առաջին բնապատումն որ հաւակտուցը առջին անգամ ձեռքն առաւ, որ և այգալիսի գեղեցիկ անուամբ ալ զայն ձայնեց, ամենէն ստինք չգտաւ վրան, այնպէս աննման են ասորը այլոց կենդանեաց: Շուտ մը ետքը գիտնոց մէջ ձայնը տարածուեցաւ, թէ նոյն նոր կենդանին որ կաթնտուաց մէջ դասեր էին, որովհետեւ թաւ մուշտակ մ'ունի և մարմինն ալ գրեթէ ջրչան մարմնոյն կը նմանի, նոյն այն հաւակտուց Պլումենպախի կենդանին՝ բուն բադի մը նման հաւկիթ կ'ածէր: Այս ձայնը ճեմարանաց մէջ մեծ աղմուկ պատճառեց: Նաև 1829ին Սըր Հոմանգրիացի գիտուն մը, հաւակրտցի մը հաւկթին վաւեր պատկերը, ինչպէս որ կ'ըսէր, Գաղղիա զրկեր էր, 'ի մեծ ուրախութիւն այն խուզարկուաց՝ որ կենդանական դասուց մէջի նմանութիւններ գտնելու հետամուտ էին, և 'ի մեծ գովամակութիւն Գիւվիէի՝ որ այս նորեկին գալստեամբ իր կարգադիր աղիւսակները վերիվայր կը շրջէին, առանց անոր սեպհական տեղի մը զրտնուելու: Այլ բարեբաղդաբար քիչ մը ետքը այն խեղճ կենդանին ինքզինքը արդարացուց: Հաւակտցին ձուն գտնել անկարելի եղաւ, և ընդհակառակն անոր բոյնին մէջ նորածին ձագեր զրտնուեցան զրեթէ երկու բթաչափ երկայն, մինչդեռ արբունք հասած կենդանին մէկ ու կէս ոտքէ աւելի երկայն

է. իսկ ձուռյ կճեպի կտորի ամենին և ոչ հետք անգամ գտնուեցաւ: Աւելի մօտանց դիտելով էգերուն որովայնին տակ անանկ բան մը գտան որ հարկ է ձագերնին դիելու ծառայէ: Եւ ասոր ինչպէս ապացոյց, վերջապէս ձագերուն ստամոքսին մէջ մակարդեալ կաթ գտան. որով աւստրալեան երեւոյթը յաղթանակաբար կաթնտուաց դասուն մէջ մտաւ, ուսկից արդէն Ժէօֆրուա Սէնդ իլէր մերժեր էր զինքն, և իր ընկերն զԵրիտէն, որ ողնի տեսակ մըն է և անոր պէս կտուց մը ունի դեղձաշիկին կտուցին նման, և անոր պէս ալ թռչունի մերձաւոր այլ և այլ պարզաներով որ մեր նիւթէն դուրս են: Ահա հիմա այսպիսի պայմանի մէջ ենք. սակայն կրնայ ըսուիլ թէ դասակարգութիւն մեծ վրիպանքէ մը ազատեր է:

Եւ արդ, սիրելի օրիորդ, որ մանրամասնաբար ճանչցուցի քեզի քու անմիջական մերձաւորներդ, որոնց վերջինները յիրաւի, ինչպէս կը տեսնես, քեզնէ շատ հեռի են արտաքին երևութիւն, թէ և ներքին կազմութեամբ գրեթէ նոյն են, պէտք ես թոյլ տալ ինծի շտապել և ընդհանուր տեսութեւ ցուցնել քեզի այն հետզհետէ կարեւոր փոփոխութիւններն որ դասէ դաս գտնենք պիտի: Մեղադրելի կ'ըլլայի եթէ ջանայի զքեզ չափէ աւելի դիտուն ընելու, և դու իսկ կրնայիր յանդիմանել զիս՝ ըսելով թէ ալ շատ է:

Կը շարունակուի:

Պ Ա Ղ Ե Ս Տ Ի Ն

(Տես երես 208.)

Խօսեցանք մինչև հիմա Երուսաղեմի և իր շրջակայ մէկ քանի տեղեաց վերայ. անցնինք հիմա Պաղեստինու ուրիշ քաղաքաց և քրիստոնէակտն կրօնից յիշատակօք երևելի եղած տեղեաց:

Եբրայեցիք հրամանաւ Աստուծոյ Աւետեաց երկիրը մտնելով, բոլոր երկիրը իրենց ցեղից մէջ բաժնեցին. բայց երբ դարձան Բաբելոնի գերութենէն, թողուցին առջի բաժանումը և չորս զրահաւոր մասանց բաժնեցին զՊաղեստին, և ըսին. Գալիլիա, Սամարիա, Հրեաւառան և Պերեա. և մէք ես ըստ այս չորից բաժանմանց, կարգաւ կը սկսիմք խօսիլ Պաղեստինու միւս յիշատակաց տեղեաց վրայ:

Գ Ա Լ Ի Լ Ի Ա .

Կեսարիա փլիպպեան, Զուրք Մարոնայ, Կաթառնաւոս, Լիճն Գեկնեսարեայ, Տիբերիա:

ԺԲ.

Գալիլիա անունը յառաջ գայ եբրայական Գալիլ կամ Գալիլա բառէն, որ նշանակէ սառնան, վիճակ, գաւառ. և է իսկ հիւսիսային գաւառ Պաղեստինու, և բաժանի 'ի վերին և 'ի Ստորին: Գալիլիան ունի իր մէջ Զաբուղոնի, Ասերայ, Ներթաղիմայ և Իսաքարայ վիճակները. իսկ վերին Գալիլիա տարածի առաւելապէս անդր քան զՅորդանան գետ: Այս մասը կը կոչուէր նաև Գալիլիա հեքաւնուսաց. կամ հեթա, նոս եբրայախառն ժողովուրդներէ գաւառաւ ըլլալուն, և կամ իրեն սահման ունենալուն զփիւնիկէ, զԱսորեստան և զՍրաբիա, յորս բնակէին հեթանոս ժողովուրդք:

Յովսեպոս՝ համբաւաւորն 'ի պատմագիրս եբրայական ազգին, այսպէս կը նկարագրէ զԳալիլիան. « Գալիլիա երկու կը բաժնուի և կ'ըսուի վերին և Ստորին. զոր կը պարփակեն փիւնիկէ և Ասորիք: Արեւմտեան կողմանէ ունի իրեն սահման զՊաղեստինայիս և զԼեառն Կարմել, որ երբեմն Ասորուց երկիր էր, և այժմ Գալիլիացոց. իսկ հարաւային կողմանէ զՍամարիա և զՍկիւթոպոլիս, մինչև ցՅորդանան գետ: Յարեւելից ըզ. Յովպէ և զԳադարա և զԳաւառնիս, որ և սահման Ազրիպպայ թագաւորու: